

УДК 347.788.4

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПЛАГІАТУ

Петренко Володимир Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Плагіат як явище з'явилося коли заняття літературою, мистецтвом, інтелектуальною працею стали престижними. Факти plagiatu спостерігалися протягом усієї історії розвитку науки і мистецтва. В усі часи plagiatorів засуджували як самі автори, так і суспільство. Однак, незважаючи на моральний осуд і правову охорону авторських прав, це негативне явище продовжує існувати, а останніми роками спостерігається тенденція його подальшого стрімкого поширення.

Глобальний розвиток публічної сфери, істотне розширення інформаційного простору стало не тільки суттєвим кроком вперед до прогресу і загальної інформатизації, але й породжує практику інтелектуальних правопорушень шляхом привласнення чужих ідей, думок, що пов'язано з легким доступом до продукції інтелектуальної власності та простотою її копіювання.

Плагіат з появою Інтернету перетворився на серйозну проблему. Потрапивши в Інтернет, певні знання стають надбанням всіх, дотримуватись вимог авторського права стає дедалі важче, а іноді навіть неможливо. Все складнішою стає ідентифікація первісного автора. Стрімкий розвиток мережі Інтернет поряд зі збільшенням комп'ютерної освіченості сприяє проникненню plagiatu в різні сфери людської діяльності. Плагіат сьогодні є гострою проблемою в освіті, промисловості й науковому співтоваристві. Плагіат вводить в оману споживачів, приносить шкоду автору, і надає незаслужені блага plagiatorovі.

Метою цієї статті є визначення поняття, видів та форм plagiatu.

Стаття 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначає plagiat як порушення авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту [1].

Плагіат – оприлюднення (опублікування) повністю або частково чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору.

Автори творів є власниками авторського права. Призначення авторського права полягає в охороні і захисті прав та інтересів авторів творів на-

уки, літератури і мистецтва, а також самих творів від різних посягань.

Значення слова plagiat походить від латинського слова *plagium* – викрадати. В українську мову цей термін увійшов з французької мови, де *plagiat* означає пограбування, викрадення.

Пізніше поняття «*plagium*» почали використовувати у літературній діяльності. Ним називали крадіжку твору або його частини іншим автором. Історія явища привласнення інтелектуальної або творчої праці починається більше ніж дві тисячі років тому і перші випадки були зафіксовані ще за античних часів, однак у той час такого явища як plagiat ще не існувало, а запозичення окремих частин чужих літературних творів вважалось абсолютно нормальним і було достіль розповсюдженням. Plagiat у сучасному його розумінні, як і саме поняття з'явилось у Європі лише у XVII сторіччі [2, с. 796 – 797].

При цьому слід враховувати, що кожна країна має свою особисту історію plagiatu відповідно до розвитку у ній писемності, появи вищих навчальних закладів, початку книговидання тощо. Періодами зародження сучасного plagiatu в історичній Україні називають також XVII сторіччя, але його масовість припадає на кінець XVIII – XIX століть [3].

Існує багато визначень поняття plagiatu.

Plagiat – привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора [2, с. 796 – 797].

Plagiat – вид порушення прав автора або винахідника, який полягає у незаконному використанні під своїм ім'ям чужого твору (наукового, літературного, музичного) або винаходу, раціоналізаторської пропозиції (повністю або частково) без вказівки джерела запозичення [4, с. 601].

Під plagiatом розуміють умисні дії по незаконному привласненню авторства на чужий твір літератури, мистецтва або науки, що тягнуть за собою настання юридичної відповідальності.

Plagiat можна також визначити як всі ті твори, які дозволено законом і автором вільно викорис-

товувати, однак використані вони без зазначення імені автора й джерела запозичення.

Найчастіше плагіат знаходить своє вираження у привласненні авторства на чужі результати інтелектуальної праці шляхом публікації їх під своїм ім'ям. Плагіат можливий і в частковому використанні чужого твору або цитуванні без посилання на джерело. В науковій літературі зустрічається точка зору, відповідно до якої плагіатом також можуть бути визнані неправомірні дії з примусу до співавторства.

Традиційно плагіат співвідносять із літературними творами, але значно більша кількість фактів порушення відбувається у щоденному процесі створення інформації. Останнім часом саме у журналістиці випадки привласнення чужих матеріалів залишаються непоміченими, внаслідок розкиданості творів у періодиці, величезної кількості джерел інформації та самих ЗМІ. Всі ці обставини ускладнюють виявлення плагіату.

Виходячи зі змісту законодавчого визначення плагіату, його обов'язковою умовою є оприлюднення, або опублікування створеного твору, тобто недостатнім є його знаходження в будь-якій об'єктивній формі, наприклад у вигляді рукопису.

Термін «плагіат» можна застосовувати лише щодо об'єктів авторського права, виходячи із визначення, яке міститься у законодавстві, стосовно ж інших об'єктів інтелектуальної власності цей термін використовувати не можна.

Отже, поняття плагіату досить визначено, в тому числі і на законодавчому рівні, але зміст його залишається розплівчастим. Не завжди можна відрізняти плагіат від інших суміжних з ним понять. Наприклад, дії по неправомірному використанню, копіюванню, опублікуванню чужих авторських матеріалів самі по собі не можуть бути визнані плагіатом. Такі порушення відносяться до іншого виду порушень авторських прав і мають назву «піратство». Піратство стає плагіатом при неправомірному використанні результатів інтелектуальної праці і присвоєнні авторства.

Використання сюжету, теми твору чи наукової ідеї, із втіленням їх в іншу форму вираження, а не в ту, з якої вони запозичені, не визнається плагіатом. Збіг деяких ідей як такий також не може бути визнаний плагіатом, оскільки автори часто приходять до схожих результатів творчості незалежно один від одного.

До плагіату необхідно відносити своєрідне оформлення, індивідуальну форму нового твору, його зовнішню оригінальну оболонку, привласнення яких і буде називатися плагіатом.

У практиці зустрічається також таке поняття як ненавмисний або підсвідомий плагіат, під яким

розуміється опублікування або інше поширення чужої праці під своїм ім'ям, помилково прийнято-го як власний твір, в результаті необізнаності або незнання про існування автора на цю працю. Найчастіше таке запозичення зустрічається в музичних творах.

Закон дозволяє використання твору без згоди автора, але із зазначенням імені автора і джерела запозичення, цитат з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою. Проблемним є те, що виправданість обсягу вільного використання чужого твору в кожному конкретному випадку може бути різною і досить важко встановити наявність чи відсутність такого порушення. Навіть використання чужого твору із зазначенням імені автора і джерела запозичення можна вважати плагіатом у широкому розумінні цього поняття, якщо справді суттєво перевищений можливий обсяг такого запозичення у відповідності із поставленою метою [5].

У науковій літературі в залежності від виду діяльності та сфери застосування, плагіат поділяють на чотири види, де кожен має своє цільове призначення:

- професійний – передбачає присвоєння інтелектуальних, творчих, професійних здобутків інших у професійних цілях (мета – авторитет, заробіток, нагороди, визнання тощо);
- освітньо-науковий плагіат – полягає у присвоєнні чужого інтелектуального майна виключно у процесі здобуття наукового ступеня, освітнього кваліфікації або визнання у цих напрямках;
- соціальний плагіат – виникає у побутових відносинах. Він є тим самим що і «професійний» але не стосується фахової діяльності;
- нормативний плагіат – привласнення законодавчих, юридичних, методичних, наукових, практичних напрацювань. Його різниця полягає у тому, що він є загальним без належності до чогось або когось. Наприклад: привласнення програми розвитку системи соціального забезпечення або оприлюднення за своїм авторством розробленої методики вирішення спорів у цивільному праві [3].

В літературі пропонується наступна класифікація плагіату в залежності від його форми.

Першою формою плагіату є точне копіювання існуючого оприлюдненого об'єкту авторського, патентного права без належного оформлення запозичених з нього частин. Довести таку форму найпростіше оскільки відбувається повне символічне або структурне дублювання.

До другої форми відносять повтор ідейної основи твору – фабули, яка складає його цінність. Ідея, сюжет, ідейний зміст, принцип не можуть бути зафікованими у чистому вигляді, вони потребую-

ють матеріальних засобів представлення. Таким засобом є знакова, символьна система – літери, цифри, ноти, графічні елементи, що зафіксовані на носії. Дано форма плагіату являється найважчою і найсуперечливішою оскільки у такому випадку надзвичайно складно довести факт копіювання.

Третя форма передбачає оприлюднення об'єкту авторської роботи зміст якої утримує частину або весь матеріал іншого(их) авторів у мовній, лексичній, технологічній інтерпретації. Таким чином, даний плагіат змінює авторську схему знакової системи (певне конкретне розміщення літер, цифр чим являється наприклад текст), що дозволяє її використовувати як оригінальну, за знаковою системою, роботу. Така інтерпретація досить часто може бути виявлення за допомогою технічних, програмних засобів, якщо не була докорінно змінена.

До четвертої, відносять плагіат, який передбачає помилки у посиланнях; помилки у визначені цитат; посилання на неіснуючі джерела; у наведенні точних фактів без конкретизації джерела (якщо не є особистим дослідженням); помилки у представлених інформаційних джерелах.

Виділяють ще безліч видів умисного плагіату, однак поряд з умисним плагіатом, існує ненавмисний «плагіат» і завуальований «плагіат», які формально не є плагіатом і не спричиняють юридичної відповідальності. Відокремити умисний плагіат від завуальованого і ненавмисного плагіату іноді буває неможливо.

Навмисний плагіат може бути не тільки авторським плагіатом, що полягає в умисному присвоєнні авторства на чужий твір (цілий або його частини), а й рекламним плагіатом, і навіть диверсійним плагіатом. Рекламний і диверсійний плагіат найбільш часто зустрічається в мережі Інтернет.

Рекламний плагіат виражається в тому, що рекламні плагіатори (з метою зацікавлення покупців і відвідувачів) в якості заголовків або ключових слів навмисно використовують популярні імена та назви, при цьому не мають нічого спільногого з сайтом плагіатора.

Диверсійний плагіат також є умисним плагіатом. Він переслідує ті ж цілі, що й рекламний, але, крім того, може використовувати в якості заголовків і ключових слів імена людей і назви тих сайтів, які є антіподами сайту – плагіатора, а тому здатні представити відомих людей і популярні сайти в абсолютно невірному світлі. Деякі плагіатори використовують спеціальні прийоми, що не дозволяють (після виявлення обману) піти з сайту – плагіатора. Диверсійні сайти можуть навіть завдати шкоди комп’ютеру та людині, яку вони заманили на свій сайт обманним шляхом.

Ненавмисний плагіат (наслідування, запозичення, випадкова подібність, збіг ідей чи відкриттів, висловлених або зроблених різними авторами незалежно один від одного, і т.п.) в тій чи іншій мірі властивий будь-кому, навіть зовсім новому, твору незалежно від його виду і теми. Взагалі все нове, створене тим чи іншим автором, так чи інакше, засноване на знаннях і досвіді багатьох попередників, які, хоча формально співавторами і не вважаються, але фактично ними є. Про це слід пам'ятати тим, хто схильний вважати себе першовідкривачем, описуючи від свого імені вже давно винайдені іншими відкриття.

Ненавмисний плагіат може бути підсвідомим, випадковим (мимовільним) і тиражованим.

Підсвідомий плагіат проявляється в тому, що людина, отримавши безліч інформації і прийшовши, завдяки цьому, до тих чи інших рішень і висновків, включаючи, можливо, і нові, може використовувати при їх викладенні те з досліджених нею робіт інших авторів, що найбільш повно співпадає з її особистим баченням проблеми. При цьому вона може не пам'ятати або не розуміти, що фактично присвоює собі авторство на те, що спочатку їй не належало, і широко вважати, що до даних рішень і висновків дійшла цілком самостійно.

Випадковий плагіат (мимовільний), який у науковій літературі зустрічається досить часто, полягає в тому, що до одних і тих самих висновків, рішень і навіть винаходам можуть самостійно прийти різні люди, причому абсолютно незалежно один від одного, і навіть викладати їх вони можуть майже однаковим чином.

Тиражований плагіат отримав масове поширення, особливо в науковій літературі. Він виник через те, що посилається прийнято і більш зручно на те джерело інформації, яке найбільш популярне і видане найбільшим тиражем. При цьому майже ніхто з них, хто посилається не задається питанням, чи є дана монографія істинним першоджерелом того конкретного матеріалу, на який посилається і / або який запозичується. І хоча будь-яка солідна монографія, яка використовує, як правило, матеріали безліч інших більш дрібних авторських робіт (менш популярних і менш затребуваних через свій малий тираж і вузькість тематики), дає на них відповідні посилання, але автори наступних книг посилаються зазвичай на монографію, а не на наведені в ній першоджерела.

Так як цікаві та корисні матеріали зазвичай багато разів «тиражуються», переходячи з однієї монографії в іншу з посиланням на одну з попередніх монографій, то ім’я справжнього автора того чи іншого конкретного матеріалу, виявляється, найчастіше, в повному забутті. І хоча таке багаторазове «ти-

ражування», причому найбільш цікавих і корисних матеріалів і навіть винаходів, формально plagiatом не вважається, але фактично ним все ж є.

Завуальований plagiat найбільш часто використовується в науково-популярній та науковій літературі. Він виражається в тому, що вже відоме або навіть загальновідоме викладається навмисно або ненавмисно без відповідних посилань і підноситься як початкове авторство, яке ще й часто підкреслю-

ється забороною на використання будь-якої частини даної книги без письмового дозволу автора.

Внаслідок проведеного дослідження, автором визначені поняття plagiatу, проаналізовані витоки такого явища як plagiat, його види та форми, проаналізовані класифікації plagiatу, що пропонуються у науковій літературі, визначені відмінності від піратства та використання інтелектуальної власності, яке за свою суттю не є plagiatом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України від 29.03.1994 року. — № 13. — Ст. 64.
2. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрана / Ф. А. Блокгауз, И. А. Ефрон. — 82 основн. и 4 дополн. полуто-мах. — СПб, 1898. — Т. XXIII, кн. 48.
3. Порало І. В. Інтелектуальний капітал України в полоні plagiatу / І. В. Порало // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія. — 2009. — № 4. — С. 89 — 97.
4. Большая Советская энциклопедия : в 30 томах / гл. ред. А. М. Прохоров. — [изд. 3-е]. — М. : Советская энциклопедия, 1975. — Т. 19.
5. Матінченко С. Я. Інтелектуальна власність / С. Я. Матінченко // Інтелектуальна власність. — 2012. — №1. — С. 21 — 23.

АННОТАЦІЯ

Петренко В.С. Поняття та види plagiatу. – Стаття.

Стаття присвячена визначенню загальних рис та особливостей plagiatу, а також дослідженням наукових проблем щодо виникнення plagiatу, визначення його поняття, видів та форм.

Ключові слова: plagiat, інтелектуальна власність, авторське право, привласнення, оприлюднення.

АННОТАЦИЯ

Петренко В.С. Понятие и виды plagiarismа. – Статья.

Статья посвящена определению общих черт и особенностей plagiarismа, а также исследованию научных проблем относительно возникновения plagiarismа, определения его понятия, видов и форм.

Ключевые слова: plagiarism, интеллектуальная собственность, авторское право, присвоение, обнародование.

SUMMARY

Petrenko V.S. The concept and types of plagiarism. – Article.

The article is devoted to the identification of common features and peculiarities of plagiarism, as well as the study of scientific problems on the incidence of plagiarism, defining its concepts, shapes and sizes.

Keywords: plagiarism, intellectual property, copyright, attribution, disclosure.